

### **Ten geleide**

Vandaag gaat het over de hoop. Wat een timing, in de week dat het onvoorstelbare is gebeurd: oorlog, in ons eigen werelddeel. En sinds donderdag is het nieuws elke ochtend schokkender en verdrietiger dan de dag ervoor. Zelfs een kernoorlog lijkt opeens niet meer onbestaanbaar te zijn.

Is dit nu de slechtst denkbare zondag om het over hoop te hebben? Of juist de beste?

Hanny Michaelis dichtte - in dit jaargetijde nog eens extra toepasselijk:

Niet rooskleurig  
het licht van mijn feiten:  
een handvol dode mussen  
en geen vogel in zicht.  
Toch hoor ik hem zingen,  
de lijster, voorbode van  
de zoveelste lente  
en prompt steekt de hoop  
zijn zoveelste kop op.

### **Toespraak**

De hele Bijbel hangt van hoopvolle verhalen aan elkaar. Toen het scheppingsproject mislukte, hoopte God dat het na de zondvloed beter zou gaan (worden we daarom nog altijd zo blij als we een mooie regenboog zien?); Abraham hoopte op een materieel en moreel goed bestaan toen hij geroepen werd het veilige Oer achter zich te laten; de onderdrukte Hebreërs hoopten dat het wegtrekken uit Egypte hen in het beloofde land vrijheid, vrede en recht zou brengen; de ballingen in Babylon hoopten dat zij dat beloofde land opnieuw zouden kunnen opbouwen; Jezus hoopte dat hij met zijn leer en leven mensen op een nieuw spoor van bevrijding zou brengen; en de vroege christenheid was ervan overtuigd dat zij nog tijdens hun leven de weerkeer van hem, hun heer, op aarde zouden zien. En steeds opnieuw verkrumelde de hoop tot stof, tot niet meer dan een droom of een herinnering. Een handvol dode mussen.

Een van de mooiste verhalen uit de Griekse mythologie vertelt hoe het kwaad in de wereld kwam. Er is wel een parallel met de Bijbelse mythe van de zondeval in te ontdekken, hoe Eva tegen een uitdrukkelijk gebod uitging en van de verboden vrucht at. Zo vertelt het Griekse verhaal hoe de eerste vrouw, Pandora, door oppergod Zeus ingezet werd om de (tot dan toe alleen mannelijke) mensheid te straffen. Niet alleen werd zij begiftigd met grote schoonheid en intelligentie, zij kreeg ook een doos mee met de opdracht die te allen tijde gesloten te houden. Daarin zaten alle denkbare plagen en ellende. Natuurlijk wist Zeus dat Pandora haar nieuwsgierigheid niet zou kunnen bedwingen. Zij opende de doos en daar ontsnapten ziekte, honger, oorlog en dood, die sindsdien de mensheid teisteren. Geschrokken sloeg Pandora de deksel dicht, waardoor er nog één ding achterbleef in de doos: de hoop.

Deze oorsprongsmythe bevat een prachtige dubbelzinnigheid: gaat het erom dat de hoop het tegengif is tegen alle ellende waar de mensheid onder te lijden heeft? Of wil het verhaal zeggen dat de hoop zelf een plaag is? Ook het gedicht van Hanny Michaelis laat het subliem in het

midden, of het feit dat de hoop voor de zoveelste keer zijn kop opsteekt, eigenlijk wel iets fijns is. Toen ik op zoek naar inspiratie het Spectrum Groot Citatenboek opsloeg bij het lemma 'hoop', merkte ik tot mijn verrassing dat er veel meer negatieve uitspraken over hoop waren opgenomen dan positieve. Al die spitse schrijvers en bedenkers van min of meer gevleugelde woorden vonden in meerderheid dat de hoop nogal wat schaduwkanten heeft.

Dat geldt zeker ook voor de schrijver Shalom Auslander. Hij publiceerde een paar jaar geleden een roman met de prikkelende titel *Hope. A Tragedy*. Het is een dwars boek, baldadig maar ook hilarisch, over de last van het Holocaustverleden bij Amerikaanse Joden die zelf, noch hun ouders, de Holocaust hebben meegemaakt - de groep waartoe de schrijver zelf behoort. Op de omslag staat een vreemd plaatje van een kip die parmantig een asfaltweg oversteekt. De verklaring van die rare illustratie is te vinden in een gesprek dat de hoofdpersoon, Kugel, met zijn psychotherapeut voert. Die therapeut, professor Jove (die naam is vast niet toevallig gekozen: het Engels voor de Latijnse naam van de oppergod, Jupiter), is een zeer belezen filosoof; hij wordt beschreven als 'de belichaming van alle westerse en oosterse filosofieën van de afgelopen tweeduizend jaar (...) die als man van deze tijd op de top van de eenentwintigste eeuw stond en over de gehele geschiedenis kon uitkijken'. Hij stelt Kugel zonder verdere inleiding de vraag: waarom stak de kip de weg over? Kugel heeft geen idee.

*Omdat hij een schlemiel was, zei professor Jove.*

*Ik snap 'm niet, zei Kugel.*

*De kip stak de weg over, zei professor Jove, om dezelfde reden dat we allemaal de weg oversteken - omdat hij dacht dat het aan de overkant beter was. Zeg eens, kippetje, zijn er aan de overkant soms geen oorlogen? Is daar geen lijden, geen echtscheidingen, geen mislukkingen? Geen honger, geen tranen, geen pijn? Plegen ze aan de overkant soms geen zelfmoord, kippetje van me? Zijn daar zonen en dochters die wel altijd de liefde krijgen die ze verdienen? (...)*

*Maar het kan geen kwaad om een kijkje te nemen, zei Kugel. Aan de overkant, bedoel ik.*

*Integendeel, zei professor Jove. Er wordt nergens beweerd dat die kip de overkant haalde. Domme kippen die dromen van een nirwana moeten zich niet op de weg wagen. Er rijden auto's op de weg. Vrachtwagens. En er zijn een heleboel platgereden kippen. Een paar maar halen de overkant. En als eentje aan de overkant weet te komen en daar een Kentucky Fried Chicken ziet en zegt: Mooi niet, ik ga weer terug, dan is de kans groot dat hij nooit meer thuiskomt. Kippen zouden langer leven als ze niet zouden hopen dat het aan de overkant beter is.*

En zo wordt de hoop als iets positiefs vakkundig afgeserveerd. Hopen dat het aan de andere kant beter is, maakt dat je risico's neemt in een situatie die je helemaal niet kunt overzien. Risico's die vaker wel dan niet desastreus kunnen uitpakken.

Al eerder in het boek ventileerde professor Jove een uiterst negatieve visie op de hoop, hij noemt hoop daar zelfs 's werelds grootste bron van ellende, de belangrijkste oorzaak van angst, haat, verdriet en dood. 'Pessimisten beginnen geen oorlog.' Alle revoluties, alle utopische projecten die zo jammerlijk uitlopen op geweld en bloedvergieten, wortelen in de hoop dat we de werkelijkheid definitief kunnen veranderen, al dan niet religieus geïnspireerd: de Endlösung die een eind zou maken aan alle problemen van Duitsland, die de nazi's projecteerden in de Joden, het kalifaat dat vanuit het Midden-Oosten de hele wereld zou veroveren, het einde van de onderdrukking van de arbeidersklasse met miljoenen doden onder Stalin en Mao, en deze dagen de droom van een groot-Russisch rijk zoals dat er 1000 jaar

geleden geweest zou zijn, met tsaar Poetin aan het hoofd. Hoop als een deugd, laat me niet lachen - zou professor Jove zeggen. Hanny Michaelis brengt, veel milder, eenzelfde soort bedenking tot uitdrukking in de ironische titel van haar dichtbundel *Wegdraven naar een nieuw Utopia*.

Maar de hoop kan ook vanuit een tegenovergesteld idee afgeserveerd worden. Hopen dat het beter wordt, kan ook iets lichtzinnigs hebben en, zeker als de problemen te groot zijn voor één mensenleven, tot passiviteit leiden. Het 'Komt goed' van de aannemer die treuzelt met het afmaken van een dakkapel, terwijl een zware storm is voorspeld, is weinig geruststellend voor de bewoner van het huis. Hopen dat het wel meevalt met de opwarming van de aarde, of dat het menselijk vernuft op tijd iets weet te verzinnen, en intussen doorgaan met uitbundig consumeren en frequente vliegreisjes is meer dan onschuldige onbezonnenheid, maar lijkt eerder op roekeloze onverschilligheid.

Nou, zo glijdt de hoop wel als zand tussen mijn vingers: hij kan enerzijds leiden tot het nemen van onvoorziene risico's, zoals de overstekende kip, of zelfs tot utopieën die tot nu toe nooit niet zijn ontspoord, en anderzijds tot het gelukzalige nietsdoen van 'alles sal reg kom'. Zo lijkt de hoop meer een negatieve Januskop, dan een van de christelijke kerndeugden geloof, hoop en liefde.

Waar hopen we ten diepste op? Op de komst van de Messias? Op het eeuwige leven? Op een betere wereld? In het traditionele christendom vallen die samen en hoop je op alle drie tegelijk. Maar tot nu toe bleek die hoop toch eigenlijk 'een handvol dode mussen'.

Helpt Paulus ons verder met zijn gedachten over de hoop? Dit stuk uit Romeinen 8 over de hoop is misschien niet zo inspirerend en motiverend als zijn hooglied van de liefde uit 1 Korinte 13, maar het is op zich ook best poëtisch. Het zijn woorden die je bijblijven, over het reikhalzend uitzien van de schepping, het kreunen als in barensnood. Maar waarnaar uitgekeken wordt, dat zegt Paulus behoorlijk omfloerst. Wat moeten we ons voorstellen bij 'bevrijd uit de macht der vergankelijkheid' en 'tot wij, onze lichamen, zullen zijn bevrijd'? Is dat een individueel onlichamelijk leven na de dood? Is dat het heil dat wij verwachten, de opstanding der doden, het hiernamaals? Het is eigenlijk wel grappig dat ik heel wat 'ongelovigen' ken die er heilig van overtuigd zijn dat ze hun geliefden na de dood zullen terugzien, en ook genoeg 'gelovigen' voor wie dat helemaal niet zo zeker is, zonder dat die nu meteen zo hopeloos zijn. Wel of geen hiernamaals, het betekent niet zo gek veel voor de wereld hier. Hooguit weerhoudt de gedachte aan een laatste oordeel sommige mensen misschien van sommige daden.

De nieuwtestamentische traditie lijkt het wel wat minder individualistisch in te kleuren dan het in onze cultuur meest gangbare beeld. Zo schetst de tweede brief van Petrus het einde der tijden waarin aarde en hemel zullen vergaan, om dat visioen dan te besluiten met een ander visioen, dat, de eeuwen overbruggend, nog steeds krachtig in ons resoneert: 'Maar wij vertrouwen op Gods belofte en zien uit naar een nieuwe hemel en een nieuwe aarde waar gerechtigheid woont' (2 Petrus 3:13).

Houden we vast aan dat visioen? Is dat dan niet toch wegdraven naar een nieuw utopia? Want we kunnen toch niet op onze handen zitten en het uitzien naar die nieuwe aarde waar gerechtigheid woont passief ondergaan, zoiets als 'Stil maar wacht maar, alles wordt nieuw'? We zouden onze eigen hoop niet serieus nemen als we dat doen. Hopen is een werkwoord.

Of wordt die nieuwe aarde pas werkelijkheid door de komst van de Messias, dan wel de wederkomst van Jezus? Een van de artikelen van de geloofsbelijdenis van de twaalfde-eeuwse

Joodse denker Maimonides luidt: 'Ik geloof dat de Messias komt, en al draalt hij, ik zal dagelijks op hem wachten totdat hij komt.' Het ontroert mij dat juist dat artikel werd overgenomen door Auschwitz-overlevende Elie Wiesel. 'Ik geloof dat de Messias komt, en al draalt hij, ik zal dagelijks op hem wachten.' Diezelfde Joodse traditie is rijk aan verhalen waaruit blijkt dat van de mens verwacht wordt dat hij die komst bespoedigt, dat zij wegbereider van de Messias zal zijn, kwartiermaakster, voorloper.

Hoe we ons de komst van de Messias ook voorstellen, als een concreet gebeuren in onze werkelijkheid of dat het een metafoor is voor ons visioen van een wereld in gerechtigheid; wat we ook precies verstaan onder 'eeuwig leven', als een hiernamaals na een Laatste Oordeel, of als het goede dat we doen in ons leven hier en nu, dat zich uitzaait en voortplant - nooit en nergens betekent onze hoop daarop dat we kunnen stilzitten en alleen maar afwachten. Niet voor niets eindigt Jesaja zijn visioen met de oproep: 'Kom, laten wij gáán in het licht van JHWH.' Moge het zo zijn, mogen we zo dóen.